

tu. Na perifernom području Balkana danas postoji jedan jezični sustav, dva pisma, tri jezična standarda, četiri naroda, tri vjere i tri dijalekta (...) Tijekom svoje povijesti jezik se služio četirima pismima i imao je tridesetak različitih naziva, iako nijedan od njih nikada nije usvojila većina govornika” (str. 7). Upravo o takvim problemima malih slavenskih jezika na prijelazu iz 20. u 21. stoljeće otvoreno progovaraju autori članaka zastupljenih u zborniku. S obzirom na to da je, a što je već nekoliko puta spomenuto, naglasak na sociolingvističkom pristupu južnoslavenskoj jezičnoj problematici, članci su obilježeni povijesnom, društvenom i političkom pozadinom pa bi se mogući prigovori i kritike također mogli uputiti iz te perspektive. S uskoga, strukovnoga gledišta, iako su u člancima uočljiva podijeljena stajališta autora o stanju južnoslavenske jezične politike i leksikografije (zalaganje za samostalnost, u prvom redu hrvatskoga i bosanskoga standarda s jedne strane, dok je s druge strane i dalje jasno uočljiva težnja za očuvanjem jedinstvenoga lingvističkoga sustava s varijantnim obilježjima), zbornik *Lexical Norm and Language Policy* pokazuje da se u posljednjih desetak godina razvilo lingvističko promišljanje u vezi s društveno-političkim promjenama na srednjem Balkanu. Zanimanje je za tu problematiku veliko i to ne samo lingvisti iz zemalja bivše Jugoslavije nego i stranih slavista. Očigledno je da je skupina tzv. srednjojužnoslavenskih jezika doživjela znatne promjene u odnosu na razdoblje prije raspada bivše Jugoslavije te da daljnji tijek njihova proučavanja vodi prema sve većoj lingvističkoj autonomiji. Praksa će pokazati u koliko su mjeri i njihovi govornici toga svjesni.

Goranka Blagus Bartolec

Kvantifikacija: logika, filozofija, lingvistika

(Ljiljana Šarić, *Kvantifikacija u hrvatskome jeziku*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb 2002, 340 str.)

U biblioteci *Prinosi hrvatskomu jezikoslovlju* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje objavljena je knjiga *Kvantifikacija u hrvatskome jeziku* autorice Ljiljane Šarić. S obzirom na tematiku koju autorica analizira u svojoj knjizi te na primijenjene teorijske i metodološke modele, knjiga je nadasve vrijedan i nezaobilazan *prinos* hrvatskomu jezikoslovlju, ali i lingvistici u cjelini.

Povijest je proučavanja kvantifikacije uglavnom povijest logičkih i filozofskih proučavanja, a lingvističko je zanimanje za nju relativno novijega datuma. Istraživači s logičkim interesima dali su korisnih prijedloga za proučavanje kvantifikacije i na lingvističkome planu. Kao što autorica zaključuje, kvantiteta bi se, semantički gledano, mogla odrediti kao jedna od kategorija modifikacije. U tu kategoriju uključene su sve vrste iskazivanja količine, bile one ili ne bile eksplicitno brojčane. Kvantitetna svojstva mogu biti brojčana i nebrojčana. Nebrojčana svojstva kvantitete obuhvaćaju sve ono što se naziva logičkom kvantifikacijom. U ovome opsežnom radu autorica ne razmatra brojeve (kao vrstu riječi) koji kao količinski izrazi jesu kvantifikatori, nego izraze koji upućuju na neodređenu količinu, npr. *svi, neki, nijedan* itd. Pritom analizira funkcioni-

⁷ “The complicated relationships within this area are probably unique in the world. On the Balkan periphery, there is nowadays one linguistic system, containing two alphabets, three standard languages, four nations, three religions and three dialects (...) During its history, the language has used four different alphabetical systems, and has had as many as thirty different names, none of which has ever been accepted by the majority of its speakers.”

ranje neodređenih izraza za količinu unutar imenske sintagme i jednostavnih iskaza; ta problematika potiče razmišljanje o značenju, denotaciji i referenciji općenito. Osim toga istražuju se tipični oblici kvantifikacije – morfološki, leksički i sintaktički, a podrobnije se ispituje funkcioniranje (na semantičkoj i sintaktičkoj razini) leksičkih jedinica u hrvatskome jeziku koje bi bile istovrijedne kvantifikatorima u logici. Knjiga je podijeljena na četiri dijela, a svaki se temeljni dio sastoji od većega broja poglavlja.

U prvom dijelu, *Pregled nekih pristupa problematici kvantifikacije*, prikazani su neki pristupi kvantifikatorima u logici i filozofiji te u lingvističkim teorijama, a razmotrene su i metode koje lingvisti i logičari koriste u logičko-semantičkoj analizi kvantificiranih imenskih sintagmi u prirodnome jeziku. Neprijeporna je vrijednost prikaza tih teorija činjenica što su one hrvatskoj lingvistici gotovo nepoznate, a ne postoje ni pokušaji njihove primjene na hrvatsku jezičnu problematiku. Uvid u logički doprinos analizi kvantifikacije u jeziku autorica počinje razmatranjem djela *Begriffsschrift* (1879) Gottloba Fregea, u kojem je cilj bio stvoriti logičke temelje aritmetici, razmotriti istinitosno-funkcionalni propozicijski račun te analizu funkcija i argumenata (umjesto subjekata i predikata) kao sastavnica sudova. Osim toga Fregeova se teorija temelji na uvođenju individualnih varijabli vezanih kvantifikatorima \forall (*svi*) i \exists (*postoji bar jedan*), čime je uvedena novina u odnosu na Aristotelovu teoriju. Poslije Fregeove, prikazana je opća teorija kvantifikacije C. S. Peircea, funkcionalna kvantifikacija T. Skolema, pojam kvantifikacije, istinitosti i zadovoljenja njezinih uvjeta u teoriji A. Tarskoga te teorija poopćenih kvantifikatora, teorija koja na matematičkim temeljima, primjenjujući osnove teorije skupova, opisuje semantička svojstva kvantifikatora (npr. *svi* referira na cjelinu nekoga skupa, *neki* na podskup skupa). Logički temelji teorije poopćenih kvantifikatora primijenjene na imenske sintagme prirodnoga jezika,

teorije u kojoj su imenske sintagme interpretirane kao skupovi skupova, postavljeni su u radu matematičara A. Mostowskoga (1957) i poslije, u odnosu na prirodni jezik, razvijeni u radu J. Barwisea i R. Coopera (1981). Nakon toga u knjizi su razmotrene teme iz teorije kvantifikacije koje su izravno bitne lingvistici. Pritom autorica uzima u obzir tradicionalni lingvistički pristup O. Jespersena, koji je u lingvističko nazivlje uveo naziv *kvantifikator*, odredio ga semantički i utemeljio na formalno neodređenoj oznaci kvantitete, zatim pristup kvantifikacijskim problemima u generativnoj gramatici i generativnoj semantici (posebno stavovi G. Lakoffa). Razmatraju se i teze R. Maya, koji je obradio interpretacije rečenica s univerzalnim kvantifikacijskim obilježjima. Posebna je pozornost dana pristupu kvantifikatorima u gramatici R. Montaguea. Njegova je gramatika matematička teorija za analizu i sintezu prirodnoga jezika, temelji se na intenzionalnoj logici i na pretpostavci da se struktura logičke interpretacije prirodnih jezika može prilagoditi njihovoj sintaksi. Dan je i osvrt na pristup kvantifikatorima u semantici teorije igara logičara K. J. J. Hintikke, koji se posebno bavio prirodnojezičnim iskazima s više od dva kvantifikatora. Osim toga, autorica u tom dijelu razmatra povezivanje teorija prirodnoga jezika u duhu transformacijske generativne gramatike i teorija prirodnoga jezika u logičko-semantičkoj tradiciji, ograničivši se uglavnom na problematiku kvantifikacije u okviru imenske sintagme, koja je osnovni prostor, premda ne mora biti jedini, u kojem se kvantifikacijska riječ pojavljuje.

U drugom dijelu, *Kvantifikacija u logici prema kvantifikaciji u prirodnome jeziku*, riječ je o osnovnim pojmovima vezanim uz kvantifikaciju u predikatnoj logici, modalnoj logici, intenzionalnoj logici i kategorijalnoj gramatici, a razmatraju se i mogućnosti povezivanja kvantifikacije kao logičke kategorije s kvantifikacijom u prirodnome jeziku te neki problemi povezani s dosegom kvantifikatora i njihovom denotacijom. U tom se

poglavlju opisuju i temeljni pojmovi predikatne logike i njezine konstante. Jedan je od njih univerzalni (opći) kvantifikator sa značenjem ‘svi’, ‘svaki’ ili ‘za sve/svakoga vrijedi da...’ (koji se označuje simbolom \forall) i pomoću kojega se mogu formalizirati mnogi jezični iskazi. Drugi je logički kvantifikator egzistencijalni (opstojni) kvantifikator (označuje se s \exists) i znači ‘nešto’, ‘netko’ ili ‘postoji nešto/netko’. U okviru intenzionalne logike i kategorijalne gramatike razmatraju se i pojmovi intenzije i ekstenzije: intenzija se može odrediti kao povezivač lingvističkoga izraza i njegove ekstenzije, odnosno onoga što omogućuje prepoznavanje objekata u svijetu na koje izrazi upućuju. U tom se dijelu raspravlja i o dosegu kvantifikatora, tj. o dometu utjecaja koji logički element, kakav je kvantifikator, ima na ostale jedinice u iskazu, te o apsolutnosti i distributivnosti u denotaciji kvantifikatora.

U trećem dijelu, *Vrste kvantifikacije i kvantifikacijske jedinice*, razmatraju se kvantifikacijske jedinice u hrvatskome, i to u prvome redu leksičke, njihovo značenje u kontekstu i sintaktičko ponašanje. Analiza se izvodi na primjerima uglavnom jednostavnih rečenica od kojih je većina iz odabranih pisanih tekstova. U ovom dijelu autorica se osvrće i na problem kvantifikacije u kroatiškim radovima u kojima se uglavnom u okviru bavljenja zamjenicama i brojevima razmatraju i neodređeni izrazi za količinu, pogotovo njihova semantička obilježja. Nakon toga slijedi analiza eksplicitne kvantifikacije, tj. kvantificiranja jednostavnih iskaza posebnim leksemom – neodređenim izrazom za količinu. Pritom se razmatra problematika kolektivnosti i distributivnosti, određenosti i neodređenosti, te sljedeće jedinice: *svi, svaki, neki, netko, nijedan; oba, obje, oboje, obadvoje; sav, cijeli, cio, čitav, cjelina; prijedlog od* u kvantifikacijskim sintagmama; različiti jezični izrazi logičkoga egzistencijalnog kvantifikatora koji označuje pojam ‘bar jedan’, njegovi oprečni parnjaci i distribucija njegovih leksičkih inačica *jedan, nijedan, itko, nitko, netko, bilo koji,*

bilo tko, ista, ništa; proporcijaska kvantifikacija i referencija na normu, komparativni ustroji i jedinice *puno, mnogo, većina, nekoliko, nekolicina, nešto, malo*; naznačuju se problemi kvantifikacije povezani s jedinica *ma uvijek, često, (po)nekad, nikad* i pojmovima općenitost i pojedinačnost, određenost i neimenovanje. U vezi s implicitnom kvantifikacijom analizira se implicitna pojedinačna i opća kvantifikacija u jedninskim i množinskim izrazima, u generičkim izrazima, te uloga glagolskih vremena u takvim iskazima. Jedno je od temeljnih pitanja u trećem dijelu kako se kvantifikacija uopće jezično očituje. Naime, objekti se mogu eksplicitno kvantificirati kvantifikacijskim riječima (kao objekti određene vrste mogu se promatrati i mjesta, vremena i svojstva, što je autorica uočila iz Montagueova pristupa kvantifikaciji), ili implicitno, općim kontekstom ili kontekstom uvedenim rečenicom u kojoj se kvantificirana jedinica nalazi.

U četvrtom dijelu, *Determinatori i kvantifikatori*, ispituju se sintaktičko-semantičke karakteristike determinatora i kvantifikatora. Većina teoretičara koja se bavi determinatorima određuje kvantifikatore kao jednu njihovu podskupinu. Naziv je determinator novijega podrijetla, te označuje skupinu od nekoliko podskupina u koje se smještaju: a) određeni i neodređeni članovi, b) pokazne zamjenice, c) posvojne zamjenice, d) neodređene zamjenice. Autorica razmatra mogućnost kombinacije kvantifikacijskih jedinica s drugim determinatorima u imenskoj sintagmi, redosljed jedinica u kombinaciji kvantifikacijske jedinice s determinacijskom jedinicom, mogućnosti kombinacije različitih determinacijskih jedinica, te kako na hrvatskim primjerima funkcionira mogućnost razgraničenja kvantifikatora i determinatora. Osim toga analizira se i odnos kvantifikatora i negacije: (ne)mogućnost površinskoga negiranja kvantifikatora (u hrvatskom jeziku nije moguće suprotstaviti glagolsku negaciju negaciji operatora na površinskoj strukturi, npr. **Ne svi ljudi su došli*), međudnos dosega kvantifikatora i

dosega negacije. Nakon toga slijedi kratak osvrt na kvantifikatore u formalnoj semantici kao uvod u analizu determinatora i kvantifikatora u okviru teorije poopćenih kvantifikatora koju su J. Barwise i R. Cooper razradili (1981) na temelju nekih radova A. Mostowskoga. Oni ističu da se interpretacija kvantifikatora temelji na interpretaciji imenice te da kvantifikatori u velikoj mjeri ovise o denotaciji imenice. R. Montague (1974) proveo je jedinstvenu interpretaciju svih imenskih sintagmi tako što im je pridružio semantički tip $\langle\langle e,t \rangle, t \rangle$. Prema kasnijim istraživanjima, poopćenim kvantifikatorima mogu se smatrati svi izrazi koji označuju odnose među skupovima, pa i determinatori, povezaivači *i*, *ili*, *ako*, te kvantifikacijski prilozi (*često*, *uvijek*). Neke se kvantifikacijske jedinice i njihova semantička svojstva (koje su predmet analize u trećem dijelu knjige) u ovom četvrtom dijelu razmatraju upravo u okviru teorije poopćenih kvantifikatora. Osim toga, na temelju navedene teorije autorica pokazuje da se kvantifikacijski prilozi mogu analizirati kao poopćeni kvantifikatori. Razlikama između determinatora i kvantifikacijskih priloga završava iscrpna i temeljita analiza kvantifikacije u jeziku.

Uz proslav, uvodno poglavlje, četiri temeljne cjeline i zaključno poglavlje knjiga sadrži i *Dodatak* u kojem autorica abecednim redom daje objašnjenja važnijih pojmova korištenih u radu. Tako se na pregledan način izdvajaju pojmovi (i njihove definicije) nužni za razumijevanje određenih logičkih, filozofskih, matematičkih i lingvističkih činjenica određene teorije i primijenjenoga modela analize. Knjiga sadrži i iscrpnu bibliografiju koja na osamnaest stranica sadrži 402 bibliografske jedinice od kojih se velika većina odnosi na problem kvantifikacije.

Kao što je vidljivo iz ovoga kratkoga pregleda sadržaja knjige, u kojem su obuhvaćene samo neke osnovne tematske cjeline koje autorica obrađuje, problematika kvantifikacije složena je i otvara mnoga pi-

tanja kako na području logike, matematike i filozofije tako i na području lingvistike, gdje je povezana sa semantičkim i sintaktičkim činjenicama koje zahtijevaju iscrpnu i temeljitu interpretaciju.

Što se tiče izrazne strane autoričina diskursa, valja naglasiti da je u knjizi postignuta visoka razina vizualizacije koja je ostvarena preglednim izdvajanjem citata (i njihovih hrvatskih prijevoda), upotrebom tablica, grafikona, stabala generativno-transformacijske gramatike, skladnim isticanjem jezičnih primjera te složenih logičkih formula. Valja posebno naglasiti da autorica u svom izlaganju često konfrontira različita gledišta o nekom pitanju te izlaganje popraćuje vlastitim kritičkim komentarom. Osim toga, u radu kao zaokruženoj cjelini primjenjuje se dosljedan metodološki pristup, originalno i nadasve detaljno postavljanje problema te iscrpna analiza iz koje proizlaze temeljiti rezultati i vrijedni zaključci jezičnih istraživanja.

Uspostavimo li odnos *kvantifikacija: logika, filozofija, lingvistika* > *hrvatski jezik*, koji nastaje kao rezultat, tj. oblikuje se s obzirom na čitateljevu percepciju knjige u cjelini, onda taj odnos predstavlja odnos supostavljanja (nikako ne odnos nabiranja ili omjera) pojma kvantifikacije ostalim trima pojmovima u kojima je pojam kvantifikacije eksplicitno interpretiran, te se tako metodološki zadan primjenjuje u analizi hrvatskoga jezika. Tako je moguće pokazati ono što je autorica realizirala u knjizi, a to je – na primjeru hrvatskoga jezika preispitati i analizirati osnovne probleme kvantifikacije u lingvistici te njezinu povezanost ili nepovezanost s kvantifikacijom u logičkoj teoriji. Pritom su prikazani određeni pristupi kvantifikatorima u logici i filozofiji te u lingvističkim teorijama, što je bilo nužno jer su mnoge od tih teorija hrvatskoj lingvistici gotovo nepoznate. Značajna je odlika knjige to što su temeljne spoznaje i dosezi tih teorija autorici poslužili za ispitivanje problema kvantifikacije u hrvatskome jeziku.

Uzmemo li u obzir činjenicu da u kroatistici postoji određena praznina u proučavanju kvantifikacije te posebno njezine povezanosti s logičkom kvantifikacijom, onda je ovom knjigom postignuto puno. Ona svojom tematikom o logičkoj i jezičnoj kvantifikaciji, metodološkim pristupom, teorijskim utemeljenjem, analizom problema, preispitivanjem prijašnjih postavki i nadalje vrijednim spoznajama i zaključcima predstavlja iscrpan i osobit model znanstvenoga promišljanja u hrvatskoj lingvistici.

Željka Brlobaš

Nova etapa u jezikoslovlju

(Ranko Matasović, *Uvod u poredbenu lingvistiku*, Matica hrvatska, Zagreb 2001, 328 str.)

Knjiga Ranka Matasovića *Uvod u poredbenu lingvistiku* obrađuje temu koja je u svjetskom jezikoslovlju danas vrlo aktualna. Poredbena jezična istraživanja u današnjem trenutku zacijelo zaokupljaju najviše zanimanja u jezikoslovnoj zajednici. Stalno ih potiče okolnost da mnogi jezici neće doživjeti svoju sutrašnjicu jer nestaju u nepovrat u velikom postotku. Pokušavajući spasiti razlog i svrhu svoje znanosti – jezike – jezikoslovci upeto pohađaju zakutke svijeta ne bi li spasili što se spasiti dade; jezici prečesto izumru brže no što se uspiju ikako obraditi. Usporedo s time, diljem svjetskih sveučilišta ubrzano se razvija i znanstveni aparat koji prikupljene podatke pokušava razglobiti i razvrstati.

Matasovićeva knjiga obuhvaća cjelokupan problem i izlaže ga vrlo pregledno i sustavno, ne libeći se iznošenja vlastita mišljenja, onda kada smatra da je to opravdano. Knjiga je podijeljena na tri dijela, s četvrtim dijelom koji obuhvaća raznovrsne priloge.

U prvom se dijelu knjige obrađuju tri jezikoslovne discipline: genetsko, arealno i

tipološko jezikoslovlje, te se među njima pokušava uspostaviti dublja veza u okviru jedinstvene teorije jezične različitosti. U ovome je dijelu i autorov prinos najizrazitiji. Problematiziraju se neka svakako glavna shvaćanja i predlažu se njihova rješenja. Prvo poglavlje ima naslov *Koliko ima jezika na svijetu?* Jednoga odgovora nema, broj se kreće između 3000 i 6000. Tomu je više razloga. Najvažniji su nedovoljna istraženost pojedinih dijelova svijeta i nejedinstvenost kriterija za utvrđivanje kada se dva idioma imaju smatrati dvama različitim jezicima, a kada dvama narječjima jednoga jezika. Matasović ukazuje na to da bi rješenje drugoga problema mogla biti usporedna primjena triju kriterija: kriterija međusobne razumljivosti, strukturalnoga kriterija i kriterija identifikacije govornika. Odgovarajući na glavno pitanje drugoga poglavlja, zašto na svijetu ima tako mnogo jezika, razmatraju se najopćenitije činjenice iz prapovijesti čovječanstva s naglaskom na čestim seobama ljudskih zajednica, koje su svakako glavnim uzrokom raspada jezične zajednice. Jezična je mijena stalna, jezici su nastajali i izumirali otkad je čovjeka.

Slijedi niz od devet poglavlja posvećenih raznim vidovima genetskoga jezikoslovlja. Počinje se s određivanjem osnovnih pojmova, genetske srodnosti i jezične porodice, da bi se prešlo na kratak opis dvaju tradicionalnih prikaza genetski srodnih jezika, Schleicherova genealoškoga stabla, koji je i danas još najupotrebljiviji, i Schmidtove teorije valova. Oni su komplementarni: teorija valova je prostorni model, a genealoško je stablo vremensko tumačenje prostornoga modela. Teorija valova barata pojmovima izoglosa i svežnjeva (snopova) izoglosa. Potonji nastaju kad velik broj promjena zahvati gotovo isto područje. Genealoško stablo predstavlja tumačenje činjenica koje se mogu iščitati iz karte izoglosa. Uzimajući u obzir navedene činjenice, Matasović najpodobnijim smatra prostorno-vremenski model; tu račvišta na genealoškom stablu nisu predstavljena točkama, već plohamu u